

О.В. Культенко, канд. юрид. наук,
старш. викладач кафедри правознавства,
Кіровоградського державного педагогічного університету
ім. Володимира Винниченка.

ХАРАКТЕРНІ ЧИННИКИ ДІЯЛЬНОСТІ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ НА ЕТАПІ СТАНОВЛЕННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

У нашій державі посада Президента була заснована 5 липня 1991 року постановою Верховної ради УРСР "Про вибори президента Української РСР". Правову основу легітимації діяльності Президента складала Конституція УРСР 1978 р. та закон про вибори Президента УРСР [1, с.309].

Як бачимо, інститут президенства, у його сучасному розумінні, існує в Україні понад двадцять років. Проте нормативні потреби у вдосконаленні інституту президенства, розподілу функцій та повноважень між Президентом та Верховною Радою України, між виконавчою та законодавчою владою, вдосконаленні процедури ініціювання законодавчих ініціатив та загальнодержавних постанов і указів висуваються досі. З огляду на це, корисним буде аналіз діяльності першого Президента України – Кравчука Леоніда Макаровича у найскладніший період становлення вітчизняної державності.

Юридичною та управлінською доктриною встановлюється ряд загальних ознак інституту президентства, які отримали своє поширення і стосовно України. Серед них розрізняють:

1. виборність президентської посади. Негативний аспект цієї ознаки полягає у тому, що весь політичний процес при цьому автоматично розпадається на жорстко розмежовані періоди, що практично не залишає можливості для проведення спадкоємності політики тактичних коригувань;

2. можливість президента очолювати виконавчу владу або бути арбітром в системі поділу влади (главою держави);

3. синтез позитивних рис як президентської, так і парламентської форми правління, це робить державний механізм більш гнучким і стабільним;

4. високий ступінь незалежності президента від інших державних органів в організаційному аспекті;

5. обов'язок діяти в межах правового поля держави;

6. яскраво виражений політичний характер цієї посади, яка охоплює повноваження у формуванні політики держави, верховного політичного керівництва державними справами.

У той же час доцільним видається виокремлення основних особливостей діяльності Президента на початковому етапі формування державності, враховуючи національний досвід, зокрема:

– аргументовано широкі повноваження Президента. Ця необхідність виникає у зв'язку з потребою у консолідації зусиль на вирішення проблем розриву єдиного народногосподарського комплексу, розвалу фінансової системи, розриву економічних зав'язків з іншими союзними республіками, загострення політичної боротьби та ряду інших перепон соціально-економічному розвитку держави.

– поєднання функції глави держави та глави виконавчої влади. Відповідна форма державного правління зумовлює наявність так званого "біцефалізму" виконавчої влади. Такий біцефалізм (дуалізм) передбачає існування ситуації, коли дана гілка влади фактично очолюється двома вищими органами держави, тобто, як слушно зауважує В.Б.Авер'янов, це "модель не з одним центром, а зі своєрідним "подвійним центром" [2, с.25], котрий складається з двох функціонально поєднаних суб'єктів – президента і уряду. Вітчизняний законодавець пішов кардинальним шляхом, зустрівши значну кількість перепон та складнощів у розмежуванні повноважень Президента та інших вищих органів державної влади, ототожнивши Президента України лише із главою держави. Проте, до сьогодні доктринальна полеміка навколо осмислення конституційного статусу президента та його приналежності до виконавчої влади залишається поширеною. Так, в резолюції Європарламенту від 25.11.2010 р. говориться про необхідність конституційної реформи в Україні з метою більш чіткого розподілу повноважень і створення ефективної системи стримувань і противаг між інститутами влади [3]. У той же час у доктрині ефективного державного управління важливий не лише чіткий розподіл діяльності гілок влади, а встанов-

лення необхідних взаємозв'язків та взаємоузгодженості в роботі вищих органів державної влади;

– підвищення персоніфікованого представництва держави як у середині, так і за її межами. Значним політичним кроком на шляху до визнання України як повноправного суб'єкта міжнародних відносин стало підписання в грудні 1991 р. документів про ліквідацію СРСР та створення Співдружності Незалежних Держав, що зміцнило стан країни як суверенної держави. Протягом першого року існування незалежної України її державну самостійність визнали більш як 130 країн, дипломатичні відносини було встановлено у повному обсязі, а 40 держав відкрили у Києві свої представництва [4], що також треба додати до позитивних здобутків Кравчука Л.М. Поряд з тим, при побудові дипломатичної служби постала кадрова проблема. На середину 1992 р. у Міністерстві закордонних справ (далі – МЗС) налічувалося понад 200 штатних працівників. Для порівняння відзначимо, що в подібних Україні за територією і кількістю населення державах у зовнішньополітичних відомствах працювало значно більше людей. Так, на початок 1992 р. в Англії у центральному апараті МЗС налічувалося 3805 працівників та у закордонних установах – 2800, в Італії, відповідно, – 3 і 6 тис., у Німеччині – 2550 і 5250 осіб, у Франції загалом – понад 10 тис. працівників. Наприклад, російське представництво у Франції налічувало 500 представників, а українське – трьох, які суміщали свої функції з роботою в ЮНЕСКО [5, С.186];

– введення та розвитку інституту делегованої законотворчості. Була впроваджена ціла група правових актів, які мали дію "квазі-законів", тобто укази та розпорядження Президента України, прийняті ним на підставі Перехідних положень Конституції України протягом трьох років після набрання нею чинності з економічних питань, що не були врегульовані законами. Крім того, треба врахувати, у Конституції України немає вказівок на юридичну чинність указів і розпоряджень Президента. Вони діють винятково на підставі правової доктрини, що утвердилася в Україні.

– виваженість нормотворчого процесу. Станом на 20 листопада 2013 року за період існування незалежної України було видано 34356 Указів Президента, з них 2009 – за час президенст-

ва Кравчука Л.М. Протягом відповідного періоду було прийнято перші 400 законів (наприклад Земельний кодекс, який визнав приватну власність на землю); почалися ринкові реформи, зокрема розквіт приватного підприємництва;

– визначення кордонів держави та державних атрибутів на нормативному рівні. 4 листопада 1991 р. було прийнято Закон про державний кордон України. Він чітко визначав недоторканність кордонів країни, правила їхнього перетину, порядок охорони. 15 січня 1992 р. Президія Верховної Ради, розглянувши питання про Державний гімн України, затвердила музичну редакцію Державного гімну. А 28 січня сесія Верховної Ради ухвалила і постанову "Про Державний прапор України". 19 лютого 1992 р. Верховна Рада постановою "Про Державний герб України" затвердила тризуб як малий герб держави, вважаючи його головним елементом великого герба України. Ще одним знаменним кроком України на шляху до Європи став підписаний Президентом Кравчуком у 1992 р. Гельсінський підсумковий акт. Цей акт затверджував непорушність кордонів держави та відсутність у неї будь-яких територіальних претензій до сусідів [6, С.75-77].

Вище перелічені реформи утворюють процеси вітчизняного державотворення мали своїм підґрунтям демократичні основи. Україну можна вважати однією з найбільш демократичних країн колишнього СРСР. Як приклад наведемо скасування норми про максимально допустимий термін зайняття посади Президента Білорусії за результатами референдуму від 17 жовтня 2004 року, результати якого вважаються країнами ЄС та США нелегітимними [7]. Стосовно Російської Федерації, дослідники структури влади цієї держави вважають її суперпрезидентською (вона відзначається концентрації більшості повноважень главою держави із поєднанням обмеженості та функціональної слабкості інших інститутів державної влади [8, С.16]).

Підтримують цю тезу, зокрема, дані американської організації "Freedom House", згідно з дослідженнями якої станом на 2010 р. 7 із 9 держав-членів СНД є державами з авторитарним політичним режимом [9]. Такі країни як Азербайджанська Республіка, Республіка Білорусь, Республіка Казахстан, Російська Федерація, Республіку Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан характеризу-

ються наявністю делегованої демократії (це режим, в якому нерозвинені громадські структури формально існують поряд з надзвичайно сильним інститутом президентської влади) [10].

Підсумовуючи проведене дослідження, доходимо висновку, що мета діяльності першого Президента незалежної України відповідала загальній меті інституту президенства – узгодження діяльності інститутів державної влади. Найбільш характерні віхи його діяльності пов'язані із отриманням Україною незалежності, затвердженням герба і гімну країни, створення СНД, початком інтеграції України до європейських структур, що у подальшому призвело до більшої демократизації її політичного і правого життя.

Література: 1. Проблеми реалізації Конституції України: теорія і практика / Відп. ред. В.Ф. Погорілко: Монографія. – К: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України: А.С.К., 2003. – 652 с.; 2. Авер'янов В. Система органів виконавчої влади: проблеми реформування у світлі конституційних вимог // Право України. – 2003. – № 9. – С. 24-30.; 3. Пушкіна О. Особливості конституційно-правового регулювання інституту президента України // Юридична Україна. – 2012 – № 2. – С.24.; 4. Державотворчі процеси розбудови незалежності // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.history.vn.ua/book/history3/53.html>; 5. Короткова О.В. Внесок президента Леоніда Кравчука у створення позитивного іміджу української держави у світі Сторінки історії: Збірник наукових праць. – Вип. 31. – К. : ІВЦ "Видавництво "Політехніка"", 2010. –С.181-190.; 6. Кокотюха А. А. Леонід Кравчук / Кокотюха А. А. – Х.: Фоліо, 2009. – 119 с.; 7. Ляхович В.С. Вплив інституту президентства щодо ствердження національної ідентичності в країнах СНД. // Політологічні записки: Збірник наукових праць. Вип. 3. – Луганськ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2011. – 352с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Polzap/2011_3/11mtmznt.pdf; 8. Алексеенко І. Суперпрезидентська республіка як парадигма взаємодії політичних інститутів. // Економічний часопис -XXI. – 2010. – № 7-8. – С. 14-17.; 9. Исследование Freedom House: Страны переходного периода в 2010 году. Новости гуманитарных технологий. Гуманитарное развитие в России и за рубежом. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gtmarket.ru/news/state/2010/06/30/2581>; 10. Alfred Stepan and Cindy Skach. Constitutional Frameworks and Democratic Consolidations: Parliamentarism versus Presidentialism. World Politics, N 46 (October 1993): 1-22.